

Gadymy Müsüriň melikesi: Nefertita

Category: Kitapcy, Zenan şahsyýetler

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Gadymy Müsüriň melikesi: Nefertita GADYMY MÜSÜRIŇ MELIKESI

► NEFERTITA

Müsüriň iň güýçli we iň owadan melikesi Nefertita... Ölüminiň üstünden müňlerçe ýyl geçip gidendigine garamazdan, ady owadanlygyň siwmolyna öwürülen melikäniň gynançly hekaýaty...

Nefertita – b.e.öň 1370-1330-njy ýyllarda ýaşap geçen Müsür

melikesi bolup, ol faraon Ehnatonyň aýalydyr.

Gadymy Müsüriň taryhyna degişli kitaplaryň ählisi onuň dillere dessan bolan owadanlygyny hökman agzap geçýär. Onuň ady «gözellik gelýär», «gözel» ýa-da «gözellikden bolan gözellik» manylaryny berýär. Käbir çeşmeler Nefertitanyň hakyky adynyň Tadupikadygyny, ýöne onuň çaksyz owadanlygy sebäpli Nefertita adyny alandygy aýdylýar.

Melike Nefertitanyň nirelidigi we gelip çykyşy anyk bilinmese-de, dürli hili çaklama rowaýatlar bar.

Olaryň iň hakykata golaýy diýip kabul edileni: Faraonlaryň üç arka bári dostlukly gatbaşyk saklaýan ýurtlary bilen dostana gatnaşyklaryny mundan beýlägem dowam etdirmek üçin olaryň melikelerini alma däbi XVIII nesilşalygynyň döwründe ýörgünli bolupdyr. Mesopotamiýa we Kawkazdaky Mitanni döwleti şol wagtlar Müsür bilen ikitaraplaýyn dostana gatnaşykda bolupdyr. Patyşanyň ýetişişip barýan eli şypaly owadan tebib gyzy bardy. Ehnatonyň kakasy Amonhotep III hassa düşeginde ýatyrdy. Mitanniniň hökümdary em etsin diýip Tadupikany Müsüre ugradypdyr. On baş ýaşly Tadupika faraonyň ähli derdini dep etmek üçin eline Iştar hudaýynyň heýkeljigini alyp Müsüre gadam basýar. Ine, şeýdibem şol döwrüň müsür dilinde oňa «Gözel geldi» manysynda Nefertita ady berilýär we taryhy çeşmelere-de bu at bilen girýär.

Bir zat welin anyk: Nefertita Ehnatona durmuşa çykarylypdyr we faraona sözünü ýöredip bilipdir, hatda rowaýata görä, äriň ölmünden soňam ýurdy dolandyrypdyr...

Geň ýeri, kämillik ýaşyna ýetmänkä nikalaşan bu iki juwan bihal adamlar bolmandyr. Belki-de olar gelejekdäki dinleriňem düýbünü tutup, Güni alamatlandyrýan we ähli adamlara deň göz bilen garaýan ýekehudaýlylyk dininiň ilkinji kerpijini goýupdylar.

■ **Nefertitanyň owadanlygy**

Nefertitany şular ýaly derejede meşhurlaşdyran zat onuň elindäki syýasy güýji däl. Onuň häli-häzirledem hemmeler tarapyndan bilinýän, hemişe agzalýan tarapy – OWADANLYGYDYR.

Bu barada Mişel Moran «Müsürin melikesi – Nefertita. Soñsuzlygyň gyzy» kitabynda şeýle diýilýär.

«NEFERTITA... Gara saçly, goýy gara gözli, kümüş öwüsýän tenli. Ýañajygynyň üsti eliň aýasy sygjak derejede çukanak atyp durdy. Özüne göwni ýetýän melikelerem ondan gözünü aýryp bilmejek derejede owadandy. Ol gowy bilim alypdy, özüni diýseň gowy kämilleşdiripdi. Ol Mitanni hökümdarynyň gyzydy. Oňa nazar salmaga het edenleriň kalbyny hem gorky, hem gabanjaňlyk gaplap alýardy. Nefertita adamlary jadylap taşlaýan, jadylap bilmediklerini-de akyl-paýhasynyň güýji bilen aňsatja ýeňip bilýän üýtgeşik zenandy. Onuň maksady halkyň baştutany bolup, ebedileşmek we taryha hemişelik adyny ýazdyrmakdan ybaratdy. Ol soñsuzlygyň yşgyna düşüpdü. Janyňy alyp barýan gülüşü bardy. «Zenanlykdan» peýdalanmagy oňarýardy, şonuň üçinem erkekler bilen gürleşende pyşyrdap diýen ýaly gürleýärdi. Şonuň üçin garşysyndakylar onuň sesini eşitjek bolup öňe ýapyrylýardylar. Gülüşini ýerlikli ulanýardy, ýylgyran wagty erkekler göýä özlerini onuň ýalkymyny boýlan ýaly duýardylar. Durmuşa bolan garaýşynda syýasy ýokundylar kändi. Ol hudaýa durmuşa çykyp, hudaý bolasy gelýärdi. Aslynda onuň bolasy gelýän zady şondanam belentdi. «Hudaýlar özlerine gelenim üçin maňa jeza beräýjeklermikä?» diýjek derejede belentdi hyýaly... Şol bir wagtyň özünde öljegini bilse-de yza gaýtmajak derejede batyrgaýlygy bardy. Mekirdi we çak etmesi mümkin däl erk-ygtyýary bardy. Wagşy tebigatly özüne göwnüýetijiligi bardy». Taryha ser salanymyzda, Nefertitanyň hem owadanlygy, hem reformaçy aýratynlygy blen Günbatara nähili täsir edendigini görmek bolýar. Wagtal-wagtal sergilerde, dokumental filmlerde we çeper kinofilmlere edebi esas bolup biljek hekaýaty bilen garşymyza çykýan bu reformaçy melikäniň ömri häzirem açylmadyk syrlardan doly.

■ **Nefertitanyň býusty**

Ýylanyň damagyndan çykan ýaly boý-syny, köpmanyly bakyslary bilen müňlerçe ýyl geçensoňam Nefertita öz býustyna güýjüň we häkimiýetiň alamatlaryny çäýmaga ukyply.

Nefertitanyň býusty Gadymy Müsüriň iň köp nusgalanan heýkeltaraşlyk eseridir. Dünýäniň iň gadymy we bahasyna ýetip bolmajak deňsiz-taýsyz eseri hökmünde ykrar edilen Nefertitanyň býusty taryhy taýdanam, gözelligi we estetiki tarapdan beryän manylary bilenem diýseň gymmatlydyr. Sebäbi heýkel melikäniň diňe owadanlygyny däl-de, gam-gussaly wagtyny we betbagtlygyny-da berip bilipdir.

Nefertita uçursyz owadanlygy bilen bir hatarda akyllý, ylymlý, iş başarjaň we buýsançly zenan bolupdyr. Onuň owadanlygyndan has beter danalygy-da dilden dile geçipdir. Ol adamsyny jany-teni bilen söýüpdür, söýgüsine mynasyp garşylyk hem alypdyr. Muňa garamazdan melike özüni bagtly duýmandyr. Onuň kalbynyň töründe gert basyp ýatan gizlin dert-elemi bardy. Ynha, hut şu detallar hem onuň býustynda şekillenipdir. Bu býusty ýasan heýkeltaraş melikäniň içki duýgularyny, pynhan dertlerini ussatlyk bilen daş bölegi siňdirmegi başaran tejribeli senetkärdir. Býustyň taryhy gymmatyny artdyryýanam zadam şondadyr.

Býust müsürlü heýkeltaraş Tutmos tarapyndan döredilipdir. Melikäniň ýüz keşbi Gün şöhlesine ýanan sypatda, saçy sertaraşlanan, dodaklary gyzyly reňke boýalan görnüşdedir.

Entek Nefertitanyň kimdiginden hiç kimiň habary ýokka, onuň býusty ýaşap geçen döwüründen otuz dört asyry geçensoň, 1912-nji ýylyň 6-njy dekabrynda Ehnatonyň guran täze paýtagty Tell-Amarnanyň harabalyklarynda nemes arheology Lýudwig Brohardt tarapyndan tapylypdyr.

Nefertitanyň býustynyň göz gamaşdyryjy owadanlygyna haýran galan arheolog ony ähmiýetsiz bir tapyndy ýaly görkezýär we býusty ogurlap Germaniýa äkidýär. Emma ýazgylarynda «ony gözüň bilen synlap göräýmeseň, söz bilen beýan etmek mümkin däl» diýip, býustyň özüne eden täsirini gizläp bilmändir. Ahyrynda ogurlan býust Berliniň Dahlem muzeýine düşýär.

Býusty Berline getirip, şahsy kolleksiyasyna goşan arheolog 1920-nji ýylda ony Berliniň Müsüme muzeýine tabşyrýar. Berlin muzeýleriniň «Mona Lizasy» hökmünde uly gyzyklanma döreden Nefertitanyň býusty hatda Gitleriňem ünsüni özüne çekipdir.

■ Nefertita we Ehnaton

Faraon Ehnatonyň aýaly Nefertita adamsy bilen bile täze «Aton» dinini wagyz edipdir. Är-aýal läkimiýet başynda bolan ýyllarynda müsür medeniýetinde uly öwrülişik amala aşyryp, müsür dininde düýpli üýtgeşmeleri durmuşa geçiripdirler. Köphudaýlylyk ynanjyna uýýan müsürliler bu är-aýalyň geçiren wagyz-nesihat işleriniň netijesinde ýekehudaýlylyk ynanjyna giripdir. Olaryň wagyz eden dini birnäçe sany hudaýyň ýerine ýeke-täk Gün hudaýyna çökünmekdan ybarat bolupdyr.

Ehnatonuň geçiren dini reformalary we girizen täzelikleri köne müsür ynanjynyň we ybadathanalarynyň halkyň üstündäki täsirini gowşadypdyr. Bu bolsa öz gezeginde öňki diniň ruhanylarynyň hem täsirliiligini pese gaçyrypdyr. Netijede faraonyň dini reformalary öňki diniň wekilleri bolan žresleriň gahar-gazabyny oýarypdyr. Garşydaşlaryna garşy barlyşyksyz göreş alyp baran Ehnaton we Nefertita täze wagyz edýän dinlerini berkarar etmek üçin öňki ybadathanalaryň hemmesi ýykdyryp, täze paýtagt şäher gurdurypdyrlar.

Köphudaýly dinden ýekehudaýly dine geçiş döwründe adamsyna beren goldawy sebäpli melike Nefertitanyňam duşmanlary barha artmak bilen bolupdyr. Ehnaton täze dini doly durmuşa geçirip başarmadygam bolsa, onuň ady ýekehudaýly dine ynanan ilkinji adam hökmünde dünýä taryhynyň sahypalaryna hemişelik giripdir. Şol döwür Müsüriň sungat dünýäsi realistik çarçuwalara diýseň ýakynlaşypdy. Ýöne birnäçe hudaýlara ynanýan ruhanylar onuň bu «dinden çykmasynyň» jogapkärçiliginiň boljakdygyny aýtdylar. Iň gyançly ýeri bolsa, melikäniň kyn ýagdaýyny oňa hudaýlar tarapyndan berlen jeza hökmünde gördüler.

Nefertitanyň bir kemçiligi bardy, ol alty gyz çaga dünýä inderenem bolsa, tagt mirasdüşeri hökmünde ýeke oglan dogurmak miýesser etmändi. Muňa şowakör ruhanylar hudaýlardan gelen jeza diýip düşündiler, bu ýalňys pikire uýanlaryň sany köp boldy.

Faraon ýene bir aýal aldy. Onuň ikinji aýalyndan bolan ogly Tutanhamonyň meşhur mazary bolsa häli-häzire çenli gargyşsiňen mazar hasaplanýar.

Ynha, Nefertitanyň ýüzündäki dert-elemiň düýp sebäbi şundan gelip çykýardy...

■ Nefertita we Mona Liza

Ýaşan döwründen üç müň ýyl geçensoň Nefertita modeli Renessans döwrüniň beýik akyldary Leonardo da Winçiniň «Jokonda» eserinde şöhlelenipdir. «Jokonda» Nefertitanyň býustynyň ýüz keşbindäki alamatlara diýseň golaýlaşypdyr. Şeýle-de bolsa, Da Winçiniň eseri surat bolandygy üçin heýkele görä has köp teswirlenýär. «Jokondada» (Mona Liza) hem, Nefertitada hem birmeňzeş aýy ýylgyrys, ýüzdäki hesret, elemli yşaratlar göze ilýär. Ýöne Nefertitany taryhy wagt taýdanam, şol sanda heýkel bolandygy üçinem «Jokondadan» has kämil eser hasaplamak bolar. Melikäniň çekýän dertleriniň we pynhan hesretleriniň şular ýaly sungat eserine ussatlyk bilen ýañzydylmagy arkaly Nefertita bizde birnäçe sowallary döredýär, şol sanda agras pikirleri galdyrýar hem-de bu legendar hekaýat öz syryny gorap, müňlerçe ýyl mundan owalku döwri göz önümizde janlandyrýar. Şa zenanynyň içinde berç alan gaýgy-gamyň daşyna urmagy bu eserde aýdyň şöhlelenipdir.

■ Nefertitanyň mummyýasy

Müsüriň iň meşhur melikesi Nefertitanyň mazary birnäçe ýyllap çözgüdi tapylmagyna garaşylýan tapmaça bolup geldi. Ol hakynda müňlerçe gorkunç lagnaty hekaýatlar aýdylyp gelindi. Bir asyr mundan ön Patyşalar jülgesinde tapylan atsyz üç mazaryň biriniň Nefertita degişlidigi aýdylsa-da, ýakyn wagta çenli anyklamaga hiç kim girişmedi. Birnäçe ýyl mundan ön iňlis müsürşynasy Žoann Fletçer muny anyklamagyň ugruna düşdi we mazaryň içine girmegiň hötdesinden geldi.

Geçirilen barlaglaryň dowamynda bir goly kesik (ýa-da döwük) ýagdaýda mummyýalan jesediň heniz dirikä göwresiniň sag tarapyna tyg ýarasynyň düşendigi we şondanam ölendigi anyklandy. Otuz ýaş çemesi zenana degişli bolan bu mummyýanyň çep gulagynda jübüt gulakhalka deşigi bar. Nefertita bolsa, faraonlar döwrüniň Müsürinde şular ýaly görnüşde gulagyny

deşdiren ýeke-täk zenandyr. Jeset usullyk bilen mummyýalanyp guburyňa ýerleşdirilenden soň kân wagt geçmänkä mazar garakçylarynyň talaňyna uçrapdyr. Mazar ogrusy messepsizlerden başga nämä garaşjak: talaňçylar guburdaky we mummyýadaky jöwherleri we gymmatbahaly zatlary sypyryp alýarlar. Ýöne ogrularyň dilsiz-agyzsyz ýatan jesede eden sütemi munuň bilenem gutarmandyr. Olar gymmatbahaly zatlary ogurlanlarynda mummyýany weýran edipdirler, iň uly şikes bolsa melikäniň ýüzüdir agyz-burnuna ýetirilipdir. Başyndaky börük bölek-bölek edilipdir. Ýigrenç bilen çemeleşilen biçäre jesediň başyna inmedik galmandyr. Mummyýalan jeset jem janlylar dünýäsinde, hem ölüler dünýäsinde eýesiz taşlanypdyr. Ruhuň ebedilige barýan ýoly ýarpy ýolda kesilipdir. Köne müsür ynanjyna görä mundan beýläk onuň adyny hiç kim agzamaz, hudaýlar ony tanamaz. Ol iki dünýäniniň arasynda galan nä alaç etjegini bilmän galan ruh bolup, hiç haçan ebedilige ýetmän galar... Melike Nefertita müňlerçe ýylyň örtüginini serpip, häli-häzirlerem adamlary öz owadanlygyna we syrlaryna maýyl etmäge dowam edýär.

Professor Nazan Apaýdyn DEMIR.

Terjime eden: Has TÜRKMEN. Zenan şahsyýetler